

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA VOKAL-XOR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Kenjebaeva Sabira Saylauovna – dotsent

kenjebaeva0016@gmail.com

Jumabayev Yersayim Miyras uli – magistrant

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

РАЗВИТИЕ ВОКАЛЬНО-ХОРОВЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Кенжебаева Сабира Сайлауовна – доцент

Жумабаев Ерсайим Мийрасович – магистрант

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

DEVELOPING VOCAL AND CHORAL SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Kenjebaeva Sabira Saylauovna – Associate Professor

Jumbayev Ersayim Miyras uli – master's student

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: vokal-xor malakalari, kichik maktab yoshi, bolalar ovozi, musiqiy ta'sirchanlik, qo'shiqchilik ustanovkasi, tovush hosil qilish, diksiya, ansambl, emotsional ifodalilik.

Rezyume. Maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda vokal-xor ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha uslubiy yondashuvlar va amaliy tavsiyalar ko'rib chiqilgan. Bolalar ovozining fiziologik xususiyatlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy ta'sirchanligining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Mavjud musiqiy pedagogik tajribalar asosida 7-11 yoshli bolalarda kuylash ustanovkasi, nafas olish, tovush hosil qilish, diksiya, ansambl va saf, emotsional-ekspressivlikni shakllantirish bo'yicha aniq tavsiyalar berilgan.

Ключевые слова: вокально-хоровые навыки, младший школьный возраст, детский голос, музыкальная выразительность, вокальная установка, звукообразование, дикция, ансамбль, эмоциональная выразительность.

Резюме. В статье рассматриваются методические подходы и практические рекомендации по развитию вокально-хоровых навыков у детей младшего школьного возраста. Проанализированы физиологические особенности детского голоса, психологические особенности музыкальной чувствительности учащихся начальных классов. На основе имеющегося музыкально-педагогического опыта даны конкретные рекомендации по формированию певческой установки, дыхания, звукообразования, дикции, ансамбля и строя, эмоционально-экспрессивности у детей 7-11 лет.

Key words: vocal-choral skills, primary school age, children's voice, musical expressiveness, singing technique, sound production, diction, ensemble, emotional expressiveness.

Summary. The article considers methodological approaches and practical recommendations for the development of vocal and choral skills in children of primary school age. The physiological characteristics of the children's voice, the psychological characteristics of the musical sensitivity of primary school students are analyzed. Based on existing musical pedagogical experiences, specific recommendations are given for the formation of singing posture, breathing, sound production, diction, ensemble and line, emotional-expressiveness in children aged 7-11.

Kirish. Kichik maktab yoshida vokal-xor malakalarini rivojlantirish musiqa ta'limi va bolaning umumiy rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir. Bu davr musiqiy ta'limga va keyingi musiqiy rivojlanish uchun poydevor bo'ladigan asosiy qo'shiqchilik ko'nikmalarini shakllantirishga alohida moyillik bilan ajralib turadi.

Avvalo, kichik maktab yoshidagi bolalar ovozining fiziologik xususiyatlariga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. V.V.Yemelyanovning tadqiqotlariga ko'ra, 7-11 yoshli bolaning ovoz burmalari 8-10 mm uzunlikda bo'lib, kattalarnikiga (15-20 mm) nisbatan ancha kichikdir. Ovoz boylamlarining qisqa va ingichka bo'lishi bola ovozining kattalarnikiga nisbatan baland jaranglashiga sabab bo'ladi. Hiqildoq va ovoz burmalarining hajmi yoshga qarab asta-sekin kattalashadi, ammo kichik maktab yoshida hali o'zining maksimal parametrlariga yetmaydi.

7-11 yoshli bolalarning ovoz diapazoni bir yarim oktava atrofida bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, bola eng pastdan eng yuqorigacha bo'lgan 1,5 oktava oralig'idagi tovushlarni talaffuz qila oladi. Yosh ulg'ayib, ovoz apparati rivojlangan sari diapazon kengayib boradi. Biroq, bu yoshda cheklangan diapazon me'yor hisoblanadi va bolalar

hiqildog'ining anatomik va fiziologik xususiyatlari bilan bog'liq [3:192].

Kichik maktab yoshida bolalarda ovoz hosil bo'lishining falset mexanizmi ustunlik qiladi. Falset baland, nozik, "bosh" tovushi bilan ajralib turadi. Falsetli kuylashda ovoz burmalari faqat chetlari tebranadi, jipslashuvi to'liq bo'lmaydi. Fonatsiyaning bunday mexanizmi bolalar uchun fiziologik bo'lib, katta yoshda, ayniqsa mutatsiya davrida asta-sekin aralash yoki ko'krak mexanizmi bilan almashinadi. Falset mexanizmidan foydalanish bolaning yetilmagan ovoz burmalarini zo'rqiqtirish va shikastlamaslikka yordam beradi.

Shunday qilib, 7-11 yoshli bolaning ovoz apparati o'ziga xos anatomik va funksional xususiyatlarga ega – hiqildoq va ovoz burmalarining kichik o'lchamlari, diapazonning cheklanganligi va fonatsiyaning falset mexanizmining ustunligi. Bu qonuniyatlarni bilish vokal pedagogikasida ham, kundalik nutq amaliyotida ham bolalar ovozini rivojlantirishning optimal sharoitlarini yaratish uchun zarurdir.

Kichik maktab yoshidagi bolalar ovozining fiziologik xususiyatlarini hisobga olishdan tashqari, ko'rib chiqilayotgan yosh davridagi bolalarning musiqiy idrok etish xususiyatlariga ham e'tibor qaratish lozim.

Musiqiy ta'sirchanlik musiqaga hissiy javob berish, uning mazmunini boshdan kechirish, unga o'z munosabatini bildirish qobiliyatini ifodalaydi. Kichik maktab yoshi (7-11 yosh) - o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan musiqiy ta'sirchanlikning jadal rivojlanish davri.

Mashhur psixolog B.M.Teplovning fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun musiqaga alohida ta'sirchanlik va hissiy javob berish xosdir. Bu yoshdagi bolalar musiqa asarlariga jonli, bevosita va beixtiyor munosabatda bo'ladilar. Musiqa ularda yorqin hissiy kechinmalar - quvonch, qayg'u, mehr, zavq uyg'otadi. Musiqani idrok etishda obrazli fikrlash, badiiy obrazlarni aniq idrok etish mazmunni mavhum anglashdan ustunlik qiladi [11:488].

V.I.Petrushin tadqiqotlariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy idroki sinkretikligi, ya'ni yaxlitligi, bo'linmaganligi bilan ajralib turadi. Bolalar musiqiy asarni musiqiy nutqning alohida elementlarini ajratmasdan, yaxlit bo'linmas butunlik sifatida idrok etadilar. Emotsional reaksiya umuman musiqaga, uning umumiy kayfiyatiga, yangrash xarakteriga nisbatan yuzaga keladi. Faqat asta-sekin, musiqiy tajriba orttirish va musiqiy tafakkurning rivojlanishi bilan asarning musiqiy to'qimasini yanada farqlab idrok etish qobiliyati paydo bo'ladi [8:380].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar muayyan predmetli faoliyat - qo'shiq aytish, raqsga tushish, musiqa asboblari chalish bilan bog'liq musiqani yaxshiroq idrok etadilar. Eshitish mustaqil faoliyat turi sifatida hali yetarlicha rivojlanmagan. N.A.Vetluginaning kuzatishlariga ko'ra, 7-11 yoshli bolalar musiqadan olgan taassurotlarini jismonan ifodalashga intiladilar, ularda harakatga bo'lgan ehtiyoj katta. Musiqani bilishning yetakchi usuli uni ijrochilik orqali amaliy o'zlashtirishdir [2:413].

Ye.V.Nikolayeva boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy idrokida hissiy sinestezianing rolini ta'kidlaydi. Bu yoshdagi bolalar musiqiy va nutqiy, plastik, fazoviy, rangli va boshqa obrazlarning o'zaro bog'liqligini yaqqol his qiladilar (masalan, majorni "yorug'", "quvnoq", minorni "qorong'i", "g'amgin" deb idrok etadilar). Sensorlararo aloqalarga tayanish bolalarning musiqiy kechinmalarini yanada ko'p qirrali va mazmunli qilishga yordam beradi [6:503].

A.G.Kostyuk tomonidan o'tkazilgan bolalarning musiqani idrok etish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kichik maktab yoshida lad hissi, musiqiy-eshitish tasavvurlari, ritm hissi kabi musiqiy qobiliyatlar jadal rivojlanadi. Lekin ularning shakllanishi bir tekisda kechmaydi. Musiqaga va ritm tuyg'usiga nisbatan hissiy sezgirlik eng faol rivojlanmoqda, ovoz balandligi va eshitish qobiliyati hali ham maxsus maqsadli rivojlanishni talab qiladi [4:191].

Tahlillar va natijalar. 7-11 yoshli bolalarning musiqiy idrok etish xususiyatlarini hisobga olgan holda, pedagog musiqiy faoliyatning xilma-xil turlaridan keng foydalanishi, turli xil analizatorlarni (eshitish, ko'rish, sezish, motorika) jalb qilishi, bolalarga o'zining musiqaga bo'lgan munosabati bilan hissiy ta'sir ko'rsatishi, obrazli taqqoslash va assotsiatsiyalarni qo'llashi, bolalarning ijodiy tasavvurini rag'batlantirishi, ularning hayotiy va badiiy tajribasiga tayanishi kerak. Bularning barchasi musiqiy taassurotlarni chuqurlashtirishga, musiqiy-eshitish

tajribasini boyitishga, musiqa san'atiga qiziqish va muhabbatni rivojlantirishga yordam beradi.

Kichik maktab yoshidagi (7-11 yosh) bolalarda vokal-xor malakalarini rivojlantirish umumiy o'rta ta'lim maktabida musiqa tarbiyasining eng muhim vazifalaridan biridir. Yetakchi pedagog-musiqachilar va xonandalar tajribasini umumlashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilarida vokal-xor texnikasining asosiy tarkibiy qismlarini shakllantirish bo'yicha bir qator amaliy tavsiyalar berish imkonini beradi.

Xonandalik qurilmasi. Dastlabki mashg'ulotlardan boshlab bolalarning qo'shiq aytish paytidagi to'g'ri holatini kuzatib borish zarur: gavda va boshning to'g'ri turishi, yelkalarining kerilganligi, qo'llarning bo'shligi. Bunday holat nafas olish va ovoz apparati ishlashi uchun optimal sharoitni ta'minlaydi. Qo'shiqchilik kayfiyatini saqlab qolish uchun o'yin usullari, majoziy o'xshatishlardan (qo'shiq aytayotgan daraxt, tepasidagi sham) foydalanish mumkin [7:224].

Qo'shiqchilik nafasi. Nafas qo'shiq kuylash jarayonida mustahkamlanadi. Kuylashdan avval musiqiy jumlar orasida nafas olishga bolalarni o'rgatadi. Nafas hosil qilish kuylash nafasni to'g'ri olish va undan unumli foydalana bilish asosida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda nafasni ko'krak qismida olishlari sababli kaftlarni ko'tarishlari, jumlaning tugatmasdan yoki so'zni bo'lib nafas oladilar [10:80].

Tovush hosil bo'lishi. Tovush hosil qilish kuylashning asosiy vositalaridan biridir. U ko'pincha maxsus mashqlar va qo'shiqlar o'rganishda so'zlarni aniq-ravshan talaffuz etish yo'li bilan shakllanib boradi. Boshlang'ich sinflarda bolalarning mayin "ataka"da kuylashlari aniq tovush hosil bo'lishini, ovozning muloyim va yoqimli bo'lishini ta'minlaydi. Qattiq "ataka"dan foydalanish bolalar ovoziga qo'pollik va dag'allik olib kelishi mumkin. Bolalarni to'g'ri kuylashga o'rgatish uchun kerakli mashqlardan foydalanamiz: pastki jag'ni bo'shatish uchun "lya-lya-lo-lu"; "da-de-di-do-du"; "ma-me-mi-mo-mu" mashqini ikkinchi barmoqlarimizni labimiz chetiga qo'yib ijro etamiz [10:81].

Diksiya. Aniq, ravshan talaffuzni shakllantirish uchun tez aytishlar, bo'g'inli qo'shiqlar, turli hujum turlari (qattiq, yumshoq), stakkato va legato kuylash mashqlaridan foydalaniladi. Ayniqsa, "qiyin" aytiladigan unlilar va undoshlarga alohida e'tibor berish kerak. Artikulyatsion gimnastika, ritmodeklamatsiya nutq apparati mushaklarini mustahkamlashga, diksion aniqlikni rivojlantirishga yordam beradi [5:240].

Ansambli va saf. Bolalar ansambli va tuzilishining o'ziga xos xususiyati vokal tayyorgarligining tembri, diapazoni, darajasi bo'yicha bolalar ovozlarning beqarorligi va bir xilligi bilan bog'liq. Ansambli sadolanishiga erishish uchun bolalar ovozinin tembr bo'yoqlarini tenglashtirish, rezonator sezgilari, vibratsion o'z-o'zini nazorat qilish, kapellali va solfedjli kuylash usullaridan foydalanish zarur. Unison tuzumi kanonlarni kuylash, intervalli qo'shiq aytish, sekin qo'shiq aytish orqali ishlab chiqiladi [9:176].

Emotsional ifodalilik. Bolalarning ijrochilik va ijodiy ko'nikmalari hissiy sohani, ijodiy tasavvurni rivojlantirish bilan uzviy bog'liq. Musiqiy obrazni his qilish, xarakterni, musiqaning kayfiyatini ifodalash ta'sirchan dirijyorlik ishorasi, pedagogning hamdardlik bilan kuylashi, she'riy

epitetlardan foydalanish, vizual va plastik ko'rgazmalilik yordamida amalga oshiriladi. Syujetli-rolli o'yinlar, qo'shiqlarni sahnalashtirish, musiqa ostida harakatli improvizatsiya bolalarni "erkinlashtirishga," qisqlik va siqilishni olib tashlashga yordam beradi [1:222].

Barcha vokal-xor malakalari birlikda va o'zaro hamkorlikda shakllanadi. Ular ustida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks ishlash, xilma-xil metod va usullarni qo'llash musiqa o'qituvchisiga boshlang'ich sinf o'quvchilarining vokal tarbiyasi vazifalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularning qo'shiqchilik madaniyatiga mustahkam poydevor qo'yish imkonini beradi.

Pedagog kichik yoshdagi o'quvchilarning mustahkamlanmagan ovoz apparatiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi, hiqildoq va ovoz burmalarining kichik o'lchamlarini, diapazonning cheklanganligini, fonatsiyaning falset mexanizmining ustunligini hisobga olishi kerak. Bolalar bilan olib boriladigan vokal ishida avaylovchi rejimdan foydalanish, majburiy kuylashdan qochish, tabiiy tovush hosil bo'lishiga tayanish lozim.

Shu bilan birga, bolalarning musiqiy idrokini, hissiy ta'sirchanligini, obrazli tafakkurini, ijodiy tasavvurini har

tomonlama rivojlantirish muhimdir. Musiqiy faoliyatning xilma-xil turlarini, o'yin va ko'rgazmali metodlarni faol qo'llash, bolalarning hayotiy va badiiy tajribalariga tayanish.

Asosiy vokal-xor malakalarini shakllantirish (kuylash, nafas olish, tovush hosil qilish, diksiya, ansambl, saf, emotsional ifodalilik) o'zaro bog'liqlikda, mashqlar va repertuarni asta-sekin murakkablashtirish bilan amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, har bir bolaga individual yondashish, uning vokal, musiqiy xususiyatlari va umumiy rivojlanishini hisobga olish kerak.

Mazkur metodik tamoyillar va amaliy tavsiyalarga amal qilish musiqa o'qituvchisiga boshlang'ich sinf o'quvchilarida vokal-xor malakalarini samarali rivojlantirish, ularda qo'shiqchilik madaniyatini shakllantirish, shaxs musiqiyliigi va ma'naviyati asoslarini shakllantirish imkonini beradi.

Xulosa. Maqolada keltirilgan uslubiy yondashuvlar va amaliy tavsiyalarining tahlili kichik maktab yoshidagi bolalarda vokal-xor ko'nikmalarini rivojlantirish, ushbu yoshdagi bolalarning fiziologik va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks tarzda amalga oshirilishi kerak degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе. – Москва: «Просвещение», 1983.
2. Ветлугина Н.А. Музыкальное развитие ребенка. – Москва: «Просвещение», 1968.
3. Емельянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг. 3-е изд., испр. Спб.: «Лань», 2003.
4. Костюк А.Г. Восприятие мелодии. – Киев: «Наукова думка», 1986.
5. Михайлова М.А. Развитие музыкальных способностей детей. – Ярославль: «Академия развития», 1997.
6. Николаева Е.В., Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: учебник. 3-е изд., испр. и доп. – Москва: «Прометей», 2020.
7. Огородов Д.Е. Методика музыкально-певческого воспитания : учебное пособие. 7-е изд., стер. – Санкт-Петербург: «Планета музыки», 2020.
8. Петрушин В.И. Музыкальная психология: учебник и практикум для вузов. 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: «Юрайт», 2024.
9. Стулова Г.П. Хоровое пение. Методика работы с детским хором: Учебное пособие. 2-е изд., стер. – Санкт-Петербург: «Лань», «Планета музыки», 2016.
10. Soipova D. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: «Fan va texnologiya Markazining bosmaxonasi», 2009.
11. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей: учебное пособие. 2-е изд., стер. – Санкт-Петербург: «Планета музыки», 2020.